

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Hestia Mirka

**EESTI KOOLIDES KASUTUSEL OLEVAD MEETMED KIOUSAMISE
VÄHENDAMISEKS KIVA PILOOTPROJEKTIGA LIITUNUD
KOOLIDE NÄITEL**

magistritöö

Läbiv pealkiri: meetmed koolikiusamise vähendamiseks

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristiina Treial, MSc

.....
(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Evi Saluveer

.....
(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

**Eesti koolides kasutusel olevad meetmed kiusamise vähendamiseks KiVa
pilotprojektiga liitunud koolide näitel.**

Resümee

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli Kiusamisvaba kooli (KiVa) programmi pilotprojektis osalenud koolide näitel kaardistada Eesti koolides kasutusel olevad meetmed kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks ning hinnata nende seoseid kiusamise sagedusega koolides.

Selleks viidi 2013. aastal läbi anketeerimised 37 kooli esindajate ja nende koolide 2.-6. klasside õpilaste seas (5090). Koolides kasutatavaid kiusamise vähendamise võimalusi kaardistati projekti raames välja töötatud ankeedi abil kooli esindajate poolt ja õpilaste hinnanguid kiusamise all kannatamise ja kiusamiskäitumise sageduse kohta koguti KiVa programmi tarbeks Turu Ülikoolis välja töötatud veebiküsitluse raames *Olweuse kiusaja-ohvri küsimustiku* abil.

Uurimuses selgus, et kõige enam kasutusel olev meede kiusamise vähendamiseks oli korrapidaja õpetaja vahetunnis, seejärel kiusamisjuhtumite lahendamine meeskondades ja ka kiusamise teemalised teavitustegevused. Selgus, et vähestes koolides on kasutusel kiusamisvastane tegevuskava. Käesolevas uuringus ei ilmnenu tegevuskava olemasolu või puudumisega seoses erinevusi kiusajate ja ohvrite sageduses. Samuti ei leidnud kinnitust, et koolides kasutatavate meetmete hulk on seotud kiusamise ja ohvriks sattumise sagedusega. Ilmnes, et vähesed 1.-6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste alal täiendkoolitusi.

Märksõnad: kiusamine, ohvriks olemine, kiusamise vähendamise meetmed.

**Bullying prevention methods in Estonian schools: based on the KiVa pilot project
participants' experiences**

Abstract

The aim of this MA thesis was to map the methods used among Estonian schools participating in the KiVa pilot project to prevent and reduce bullying and to rate these methods' relations with the frequency of bullying in the schools. In 2013 annexations were held among the representatives from 37 schools and also among the students (5090) from 2nd to 6th grade.

The information for the KiVa project was gathered by questionnaires. The different methods to prevent bullying in schools were mapped with a questionnaire created by school representatives. The students' opinions about bullying and its frequency in schools were gathered by a web-based questionnaire created for the KiVa project in University of Turku.

The research showed that the most frequent methods to prevent bullying was having a teacher maintain order during the breaks, resolving the bullying cases in special workgroups and organizing different informing activities about bullying. It appeared that only a few schools had a special anti-bullying action plan. In the current research no differences appeared between having an action plan or not and the frequency of bullying. Also the amount of different bullying prevention methods did not relate to the frequency of bullying. It came out that only a few of the homeroom teachers teaching from 1st to 6th grade have had any inservice training education in social skills.

Keywords: *bullying, being a victim of bullying, preventing bullying*

Sisukord

Sisukord.....	4
Sissejuhatus	5
<i>Kiusamise olemus</i>	5
<i>Erinevad kiusamisvastased ennetus- ja sekkumisvõimalused</i>	7
<i>Koolikliima jälgimine ja kujundamine.</i>	7
<i>Sotsiaalsete oskuste arendamine.</i>	9
<i>Kiusamisvastased programmid.</i>	10
<i>Kiusamisjuhtumite lahendamise protseduurid.</i>	12
<i>Koostöö koolis, lapsevanematega ja kogukonnas ning kiusamisalane teavitustöö.</i>	13
<i>Eestis kasutusel olevad programmid/tegevused kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks</i>	14
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused.....	15
Metoodika.....	17
<i>Valim.....</i>	17
<i>Mõõtevahendid</i>	17
<i>Protseduur</i>	19
Tulemused	19
Arutelu.....	24
<i>Rakendatavus</i>	28
<i>Piirangud</i>	28
Tänu sõnad	29
Autorluse kinnitus	29
Kasutatud kirjandus.....	30
LISAD	34

Sissejuhatus

Kooli ülesandeks on tagada õpilase turvalisus, seega kaitsta õpilast ka kiusamise eest.

Paraku peab kooli kollektiiv tihti tegutsema heauskselt ja reageerima kiusamisele, olemata seejuures piisava professionaalse ettevalmistuseta. Erinevate meediakanalite kaudu oleme saanud teada, kuidas mitmed avaliku elu tegelasi on koolipõlves kiusatud. Kiusamise kui koolieluga igapäevaselt seotud mure pole kuhugi kadunud, seda kinnitavad mitmed uuringud (Aasvee & Rahno, 2015; Karu, Turk, Biin & Suvi, 2012; SA *Kiusamise Vastu*, 2014), mis näitavad, et Eesti koolides on kiusamine probleemiks.

Käesoleva magistritöö eesmärk oli kaardistada KiVa pilootprojekti osalenud koolide näitel Eesti koolides kasutusel olevad kiusamisvastased meetmed kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks ning hinnata nende seoseid kiusamise sagedusega koolis. Töö teoreetilises osas antakse ülevaade kiusamise olemusest ja erinevatest kiusamisvastastest ennetus- ja sekkumisvõimalustest nagu koolikliima, sotsiaalsete oskuste arendamine, kiusamisvastased programmid, kiusamisjuhtumite lahendamise protseduurid, koostöö koolis ja lapsevanematega ning kiusamisalane teavitustöö. Lisaks antakse ülevaade Eestis kasutusel olevatest kiusamise vähendamisele suunatud programmidest ja tegevustest.

Uurimuses tuuakse välja koolides kasutusel olevate kiusamisvastaste meetmete osakaal ja analüüsitakse meetmete/tegevuste seost kiusamise ja ohvriks sattumise sagedusega. Lisaks analüüsitakse ka kiusamisvastase tegevuskava seost kiusamise ja ohvriks sattumise sagedusega. Veel antakse ülevaade sellest, kui paljud 1.-6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitust.

Kiusamise olemus

Kiusamise kui agressiivse käitumise alavormi defineerimisel on uurijad tuginenud ühistele kiusamise kriteeriumitele, kus indiviid või grupp indiviide, korduvalt ründavad või alandavad ohvrit ning kus valitseb jõudude ebavõrdsus (American Educational Research Association (AERA), 2013; Salmivalli, 2010; Farrington & Ttofi, 2009). Mitmed tänapäevased uurijad tuginevad aastakümneid kiusamisalal uurimusi teinud Olweusele, kes on kiusamise tunnustena välja toonud kolm parameetrit: tahtlikkus, korduvus ja võimusuhte ebavõrdsus (Olweus, 2013). Kiusamiseks ei peeta seda, kui kaks võrdsete võimetega eakaaslast omavahel rüselevad või sõnelevad (Farrington & Ttofi, 2009).

Kiusamine võib olla nii füüsiline, verbaalne kui ka vaimne (AREA, 2013). Füüsiline ja verbaalne kiusamine on levinum poiste seas, tüdrukute hulgas on levinum sotsiaalne/suhetega seotud kiusamine (Lawner & Terzian, 2013). Cassel, Terzian ja Bradshaw (2013) toovad välja, et tegevused, mis on seotud sotsiaalse ja suhete alase kiusamisega on ohvritele samavõrd kahjulikud kui füüsiline ja verbaalne kiusamine. Näitena võib sotsiaalse ja suhete alase kiusamise kohta tuua tegevused, kus keegi jäetakse tahtlikult kõrvale, teiste kannustamine mitte kiusatava sõbraks olema, kuulujuttude levitamine ja avalik häbistamine.

Kiusamise põhjusteks võivad olla mitmed tegurid: vanus, rass, sugu või ka kooli vahetamine (Lawner & Terzian, 2013). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu andmetel langevad kiusamise ohvriks õpilased, kelle pere majanduslik olukord on halvem, kes tuleb koolis õppimisega halvemini toime, kes on hinnanud oma tervise halvaks ja õpilased, kellel on aasta jooksul olnud mitu nädalat kestnud ja igapäevaelu seganud kurvameelsusprobleeme (Aasvee, Eha, Härm, Liiv, Oja & Tael, 2012).

Üha levinumaks ja murettekitavamaks on muutunud küberkiusamine. Hinduja ja Patchin (2009) on küberkiusamist määratlenud kui tahtlikult ja korduvalt tekitatud kahju, milleks on kasutatud arvuteid, mobiiltelefone ja teisi elektroonilisi seadmeid. Küberkiusamine avaldub ahistavate või ähvardavate sõnumite saatmises, halvustavate kommentaaride postitamises veebilehtedel või sotsiaalvõrgustikus ning füüsilisel ähvardamisel ja hirmutamisel erinevate *online* seadmete abil.

Kiusatud õpilased kogevad enam ängistust, depressiooni, füüsilise tervise ja sotsiaalse kohanemise probleeme. Need probleemid võivad olla püsivad ka täiskasvanueas (Ttofi, Farrington, Lösel & Loeber, 2011). Smith, Thompson ja Tippet (2008) möönavad, et kiusajatest võivad saada õigusrikkujad ja kiusajate lastest omakorda kiusajad. Sarnaseid negatiivseid tagajärgi kogevad ka küberkiusatud õpilased. Küberkiusamist on seotud ka suitsiidimõtetega, selliste mõtetega õpilased suure tõenäosusega ka katsetavad suitsiidi (Hinduja & Patchin, 2010).

Uurijatele on selgeks saanud, et kiusamine on sotsiaalne nähtus, mis läheb kaugemale kiusaja ja ohvri vahelistest suhtest ning sõltub grupidünaamikast ja kõrvalseisjate rollist (Benbenishty & Astor, 2012; Espelage, 2012). Pealtvaatajad, kes kõrvalseisjatena vaatavad ja naeravad, julgustavad ja pikendavad kiusamiskäitumist (Salmivalli, 2010). Isegi, kui enamik noori mõistavad, et kiusamine on vale, siis näitavad nad harva avalikult oma hoiakut, eriti kui kiusaja on populaarne (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Kui mõned kiusamisjuhtumid esinevad klassiruumis, siis enamik kiusamist leiab aset situatsioonides, kus on palju õpilasi ning vähe või mitte üldse koolitöötajaid, näiteks

koridorides, mängunurkades, teekonnal koolist koju, bussis, tualetis ja kohvikus (Farrington & Ttofi, 2009; AERA, 2013). Sellest tulenevalt on AERA (2013) pidanud vajalikuks koolides kiusamise ennetamisel erilist tähelepanu pöörama eakaaslastest ja koolitöötajatest kõrvalseisjate kaasamisele. Paraku esineb olukordi, kui kooli personal, psühholoogid, õpetajad ja sotsiaaltöötajad on tihti väljakutse ees, kus nad peavad kiusamisele reageerima asjakohaselt oma väheste teadmistega, kuidas grupp on kaasatud kiusamiskäitumisse (Berkowitz, 2014).

Erinevad kiusamisvastased ennetus- ja sekkumisvõimalused

Kui kiusamine juba tekib, on vaja sellele reageerida. Kiusamisega tegelemine jääb õpetajate, lapsevanemate ja teiste täiskasvanute vastutusele. Kiusamise vähendamisel saab eristada proaktiivseid ja reaktiivseid strateegiaid. Proaktiivne lähenemine ehk ennetamine on vajalik kiusamise ärahoidmiseks. Reaktiivset lähenemist kasutatakse siis, kui kiusamine on juba aset leidnud (Smith, Thompson & Tippet, 2008). Järgnevalt tuuakse välja olulisemad proaktiivsed ja reaktiivsed strateegiad, mis on olulised kiusamisega tegelemisel.

Koolikliima jälgimine ja kujundamine.

Koolikliima on õpilaste väärtuste, käitumise ja grupinormide alustalaks, millel on märkimisväärne seos õpilaste akadeemiliste eesmärkide, koolikohustuse täitmise ja käitumisprobleemide vahel (Mehta, Cornell, Fan & Gregory, 2013). Koolikliima on ka üheks oluliseks mõjutajaks kiusamiskäitumise puhul. Koolides, kus kiusamisele ei ole tähelepanu pööratud, saavad kiusajad tunda end hirmuvabalt, kuna nende käitumisele ei järgne tagajärgi.

Sellistes koolides otsivad kiusatavad õpilased vähem abi õpetajatelt ja teistelt koolitöötajatelt võrreldes koolidega, kus kiusamine on minimaalne (Espelage, 2012).

Koolides, kus on õiglane distsipliin ja toatav keskkond, esineb vähem kiusamist (AERA, 2013). Personali reageering kiusamisele peegeldab tavaliselt kooli vägivalla vastast poliitikat, millel on oluline mõju erinevatele koolikliimat mõjutavatele aspektidele, nagu õpilaste turvatunne, hirm ja kooliskäimise meeldivus (Astor, Benbenishty, Zeira & Vinokur, 2002).

AERA (2013) on välja toonud uurimustel põhinevad strateegiad, mida koolid saavad kasutada koolikliima parandamiseks: arendada välja jagatud visioon haridusjuhtide ja kogu koolivõrguga, et selgitada välja, missugust kooli nad (luua) tahavad; toetada partnerlussuhteid vanemate, haridustöötajate ja tugispetsialistide vahel, kes püüavad katkestada kiusaja-ohver-kõrvalseisja ringi ning julgustavad kõrvalseisjat kiusaja kaitseks välja astuma.

Arendamaks jätkusuutliku turvalise koolikeskkonna loomist on vaja kestvaid koolitusi kogu kooli personalile ja vanematele (Whitted & Dupper, 2005). Koolid, mis kasutavad ülekoolilist lähenemist edendamaks turvalist ja hoolivat koolikliimat (koolitades õpetajaid, administraatoreid ja nõustajaid selleks, et tugevdada positiivset hoiakut ja kiusamisvastaseid sõnumeid terve kooliaasta vältel) on peetud kiusamise vähendamisel tõhusamaks (Lawner & Terzian, 2013).

Kooli kodukord on oluline koht kooli kiusamishoiaku näitamiseks. Kiusamisvastases tegevuses on oluline, et korra tagamise põhimõtted oleks arendatud ja täide viidud ning pakuks käitumistuge kindla kiusamisvastase tegevuskavaga nii õpilastele kui kogu kooli personalile (Whitted & Dupper, 2005). Sarnaselt möönavad ka Sharp ja Smith (2004), et kooli kodukorras on vajalik fikseerida kiusamise lubamatus ja tagajärjed. Vaiksoo (2010) uuris, kuidas on Eesti üldhariduskoolides kehtivates dokumentides kajastatud kiusamise temaatika. Vaadeldud dokumentidest (arengukava, kodukord ja muud dokumendid) selgus, et teemaga on küll tegeletud, aga pinnapealselt. Tema järeldest selgus, et pigem tegeletakse reaktiivsete strateegiatega. Ennetavaid meetodeid võis leida üksikutel juhtudel.

Koolid, kus on otsustatud kiusamisele vastu hakata, saavad oma otsust kinnitada kiusamisvastase tegevuskava koostamise ja elluviimisega. Kiusamisvastane tegevuskava on tahteavaldus, kus on õpilastele, õpetajatele ja lapsevanematele püstitatud selged eesmärgid ühiseks tegutsemiseks kiusamisest vabaks saamisel (Sharp & Smith, 2004). Sharp ja Smith (2004) toonitavad ka kooli juhtkonna olulisust kiusamisvastases tegevuses, kelle roll on nii tegevuskava arendamine, rakendamiseks aja ja vahendite leidmine kui ka otsene osalemine arendusprotsessis. Seega on tegevuskava arendamine sama oluline kui rakendamine ja läbiviimine.

Koolikliima üheks oluliseks aspektiks on turvalisuse tagamine. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (Riigiteataja, 2010) § 44 kohaselt on koolidel kohustus vägivalda ennetamiseks tagada kogu koolipäeva jooksul õpilaste järelvalve. Lisaks on ruumide ja territooriumi kasutamine korraldatud nii, et see aitaks ennetada füüsilist ja vaimset turvalisust ohutsava olukorra tekkimist. Sarnasel seisukohal on ka Espelage (2012), kes toob välja kooli füüsilise keskkonna olulisuse, mis võimaldab kiusamise teostamist. Läbi erinevate vanuseastmete on klassiruum, kohvik ja söökla kõige sagedasemad kiusamiskohad. Sellest lähtuvalt peaks kooli administratsioon leidma kõige olulisemad kohad, kus tõhustada järelvalve meetmeid (Whitted & Dupper, 2005; Espelage, 2012).

Kindlasti tuleks uute kiusamisvastaste algatuste puhul tähelepanu pöörata järelvalve suurendamisele koridorides ja mängunurkades. Kiusamise seisukohast on mängunurkade ja

vaba aja veetmise alade järelvalve üheks olulisemaks elemendiks, mis on tugevalt seotud kiusamisvastaste programmide efektiivsusega (Farrington & Ttofi, 2009). Täiskasvanu järelvalve olulisuse osas annab kinnitust ka Blosnich ja Bossarte (2011) uuring, kus selgitati välja seoseid kooli turvalisuse tagamise meetmete ja eakaaslaste tagakiusamise vahel.

Vaadeldud meetmetest ilmnas oluline seos vaid täiskasvanu poolse järelvalve osas koridorides.

Kasutatud praktikates saab hea näitena tuua Kiusamisvaba kooli (KiVa) kiusamisvastases programmis olevad koolid, kus korrapidajad kannavad vahetundides korrapidajaõpetajate veste, et teha järelvalvaja kergesti nähtavaks, mis annab õpilastele märguande, et selles konkreetses koolis võetakse kiusamist tõsiselt ja samas täiskasvanu abi on alati olemas ja kättesaadav (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Sotsiaalsete oskuste arendamine.

Sotsiaalsed oskused arenevad õppimise kaudu. Sotsiaalsete oskuste õpetamine ja arendamine on oluliseks aspektiks kiusamiskäitumise ennetamisel. Lawner ja Terzian (2013) on kiusamiskäitumise ennetamise parima praktikana välja toonud sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste õpetamise. Sinna hulka kuuluvad eneseteadlikkus, ise hakkamasaamine, sotsiaalne teadlikkus, suhtlusoskused, vastutustundlik otsuste langetamine. Mayer ja Furlong (2010) rõhutavad koolide vajadust tugevdada sotsiaal-käitumuslike programmide elluviimist, et saavutada hästi koordineeritud, tõhus ja ulatuslik ülekooliline lähenemine.

Sotsiaalsete oskuste arendamist toetab ka Põhikooli riiklik õppekava (Riigiteataja, 2011), milles põhihariduse alusväärtuste hulgas on ka sotsiaalse ja emotsionaalse hariduse toetamine, kus põhikooli ülesandeks on luua tingimused erisuguste võimete tasakaalustatud arenguks ning samuti eneseteostuseks. Põhikooli riiklik õppekava (Riigiteataja, 2011) sõnastab üheks oskuseks, mis on oluline inimeseks ja kodanikuks kasvamisel, enesemääratluspädevuse. See pädevus annab suutlikkuse mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi. Lisaks analüüsida oma käitumist erinevates olukordades ja lahendada suhtlemisprobleeme.

Sõnastatud on ka õpilase sotsiaalsete oskuste arendamine, kus sotsiaalne ja kodanikupädevus toob esile õpilase suutlikkuse ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna, teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel.

Põhikooli riiklikku õppekava viivad koolis ellu õpetajad, kus iga õpetaja puutub oma töös kokku sotsiaalsete oskuste õpetamisega, nii teadlikult kui ka spontaanselt tegutsedes. Kuna sotsiaalsed oskused vajavad samavõrd arendamist ainealaste teadmistega, on sotsiaalsete oskuste arendamisel oluline, et ka õpetajad saaksid sotsiaalsete oskuste arendamise alal vajalikku täienduskoolitust. Haridus- ja teadusministeeriumi tellitud uuring „Õpetajate täiendusõppe vajadused“ (Balti Uuringute Keskus, 2015) esitles tulemusi, kus selgus, et Eesti õpetajad on pigem tugevad aineõpetajad ja seetõttu eelistavad ka ainealaseid koolitusi. Koolidirektorite sõnul on aga vajadus ka üldpedagoogiliste koolituste järele.

Sotsiaalsete oskuste õpetamisega on seotud mitmed kiusamise vähendamise programmid, sealhulgas ka Eestis tegutsemist alustanud KiVa kiusamisvastase programmi universaalne ennetustegevus, kus ainetundides käsitletakse üldiseid teemasid nagu näiteks emotsioonid, austuse olulisus suhetes, grupi surve kiusajale ja kiusamise mehhanismid ning tagajärjed (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Uuringud on näidanud, et nii ohvritele suunatud empaatia kui ka eneseusk kaitsta ja toetada neid, on olulised omadused, mis peaksid olema edendatud, kui soovime muuta kaitsmist enam tavapäraseks (Pöyhönen, Juvonen & Salmivalli, 2010).

Ohvriks sattunud klassikaaslaste kaitsjate reputatsioon on seotud tugeva tajutud enesetõhususega kaitsmisel ja suurema sotsiaalse staatusega eakaaslaste grupis (Pöyhönen et al., 2010).

Kiusamisvastased programmid.

Kiusamise vähendamine ei ole lihtne, seetõttu on oluline, et koolides kasutatakse tõenduspõhiseid kiusamisvastaseid programme ja meetmeid, millel on uurijate toetus. Silmas tuleb pidada aga seda, et tõenduspõhised programmid varieeruvad oma efektiivsuse osas.

Need on kujundatud erinevatele õpilaste populatsioonidele ja erinevatele kiusamise vormidele (AERA, 2013). Mitte ükski tõenduspõhine programm ei ole efektiivne ilma kõrgetasemelise teostamiseta (Astor, Guerra & Van Acker, 2010). Whitted ja Dupper (2005) toovad oma uurimuses välja, et kui riiklik rahastus ja suund on teaduslikel uurimustel põhinevatel ennetusprogrammidel, eeldab see koolidelt professionaalsust, mis seisneb väljaõppes ja teadmiste saamises selleks, et võtta juhtroll kiusamise ennetustegevuseks koolis.

Koolides kasutatakse väga väheseid meetmeid kiusamise vastu. Ei tohiks olla probleem teha kooli nõupidamisi/koosolekuid, õpilaste uurimusi ja asutada kiusamisvastane töörühm.

Võti peitub programmi elujõulisuses ning pikaajalisuses (Dake, Price, Telljohann & Funk, 2004; Farrington & Ttofi, 2009).

Farrington & Ttofi (2009) võrdlesid oma uurimuses 44 kiusamisvastase programmi uuringut, kus oli mõõdetud kiusamise ja ohvriks langemise osakaalu ning leidsid, et koolipõhised kiusamisvastased programmid on efektiivsed kiusamise ja ohvriks langemise vähendamisel. Keskmiselt langes kiusamine 20% - 23% ja ohvrite hulk vähenes 17% - 20%.

Samas uuringus võrreldi erinevate kiusamisvastaste programmide sisu, et teada saada, mis võiks olla tõhusa ennetuse võtmekomponendid. Kõige olulisemaks programmi elemendiks, mis on seotud kiusamise ja ohvriks langemise vähenemisega, olid vanemate koolitused ja kohtumised, läbimõeldud ja tõhusad korra tagamise meetodid, lisaks ka programmi kestvus ja intensiivsus.

Farringtoni ja Ttofi (2009) läbi viidud kiusamisvastaste programmide võrdluse tulemusena toodi välja ühised elemendid, millele on läbivalt erinevates programmides rõhku asetatud: ülekooliline kiusamisvastane poliitika, klassireeglid, kooli arutelud/arvamuse vahetamine, kiusamisvastased materjalid ja teemad kooli õppekavas, klassiruumi haldamine (kiusamiskäitumise kindlaks tegemine ja sellega tegelemine). Lisaks on välja toodud veel erinevatest huvigruppidest koosnevad töögruppide loomine, töö kiusajate ja ohvritega, töö kõrvalseisjatega, õpetajate ja vanemate informeerimine. Oluline on ka suurendatud järelvalve mängualadel, korra tagamise meetodid (lubamatule käitumisele järgnevad fikseeritud tagajärjed), mitte-karistuslikud meetodid juhtumite lahendamisel; kooli tribunaliid ja kiusamiskohtud; õpetajate ja vanemate väljaõpe ning omavahelised kohtumised, temaatilised videod ja arvutimängud.

Hea näitena saab tuua KiVa programmi, mis sisaldab enamusi nendest komponentidest. KiVa on tõendus põhine kiusamisvastane programm, mis on riiklik kiusamisvastane programm Soomes (Yang & Salmivalli, 2015). KiVa programmi fookus on kõrvalseisjate mõjutamises, kes ei kuulu kiusajate ega ohvrite hulka. KiVa on ülekooliline programm, mis eeldab kogu kooli osalust kiusamise vähendamisel (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Programm sisaldab kiusamisvastast ainekava ja pakub tundidesse konkreetseid õppematerjale.

Klassijuhataja viib läbi tunde, mis sisaldavad erinevaid õppevorme: diskussioonid, gruppitööd, lühifilmid kiusamisest ja rollimängud, mis on omakorda ühendatud virtuaalse õppekeskkonnaga teemakohaste arvutimängude näol. Tundide sisu on kaetud üldiste teemadega nagu emotsioonid, austuse olulisus suhetes ning grupi mõju kiusamisele, selle mehhanismidele ja tagajärgedele. KiVa programm kaasab ka vanemaid, kes saavad kodusesse uudiskirju, toimub tagasi kooli õhtu ning on ka vanematele suunatud veebileht, kust leiab vajalikku informatsiooni kiusamise kohta (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Programmid, mis kaasavad vanemaid, on üldiselt efektiivsemad (Lawner & Terzian, 2013).

Spetsiifilisemad tegevused programmis on kiusamisjuhtumite kohene lahendamine KiVa meeskonna liikmete poolt koostöös klassijuhatajaga. Juhtumite lahendamine toimub välja töötatud metoodika abil. KiVa on koolis nähtavaks tehtud korrapidajavestide ja plakatite näol. Kogemusi saavad KiVa koolid vahetada kogemuspäevadel/konverentsidel. Programm pakub koolitusvõimalust kooli personalile (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Kiusamisjuhtumite lahendamise protseduurid.

Kiusamise ennetamise juures on oluline see, et koolides oleks kõigil täpselt teada, mida tehakse siis, kui kiusamise juhtum siiski aset leiab. Kui õpilaste hulgas levib arusaam, et kiusamise korral ei võeta midagi ette, siis see ise on juba kiusamise riski suurendav tegur. Järgnevalt on antud ülevaade mõnest Eestis kasutusel olevast kiusamisjuhtumite lahendamise meetodist.

Ühise Mure Meetod on mittekaristuslik lähenemine kiusamisjuhtumitega tegelemisel koolis. Meetod on sobiv juhtumite puhul, millega ei kaasne vägivald ja kuhu on kaasatud grupp. Meetodit kasutatakse nii varjatud kui ka avaliku kiusamise puhul. Ühise Mure Meetod väldib kiusaja häbistamist ja süüdistamist, ent rõhutab kiusajale vajadust muuta oma käitumist (Pikas, 2002). Rigby ja Griffiths (2011) uuringu põhjal on Ühise Mure Meetod efektiivne ja töötab olenemata meetodi rakendamise variatiivsusest. Sarnaselt Ühise Mure Meetodile, kus kiusamisjuhtumitega seotud õpilased osalevad mitmete kokkusaamiste jooksul vestlusringides (Pikas, 2002), kuulub ka KiVa programmi juurde kohene kiusamisjuhtumitega tegelemine (Yang & Salmivalli, 2015), kus KiVa meeskonnad lahendavad kiusamisjuhtumeid koostöös klassijuhatajatega (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Igas KiVa koolis on KiVa meeskond, mis koosneb kolmest õpetajast (või muust koolitöötajast), kelle ülesandeks on koos klassijuhatajaga peatada kiusamisjuhtumid, mis nende tähelepanu alla on sattunud. See toimub läbi individuaalsete- ja grupivestluste seeria, mida KiVa meeskonna liikmed viivad läbi nii ohvri kui ka kiusajaga ning millele järgnevad süstemaatiliselt toimuvad järelkohtumised. Lisaks nendele vestlustele valitakse klassijuhataja abiga välja kaks kuni neli õpilast, et julgustada neid toetama kiusatud õpilast klassis (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

KiVa meeskond rakendab kiusajatega tegelemisel kahte erinevat lähenemist. Vastandav lähenemine esitab kiusajale kindlad faktid kiusaja poolt tehtu osas ja nõuab otsekohest kiusamise lõpetamist. Mitte-vastandav lähenemine on mitte süüdistav arutelu, kus kiusajaga koos otsitakse lahendusi ohvri aitamiseks. Senised tulemused on näidanud, et vastandav

lähenemine on efektiivsem nooremate õpilastega ja vanematega on sobivam mitte-vastanduv lähenemine (Farrington & Ttofi, 2009).

Kiusamise vähendamisel ja lahendamisel saavad koolis abiks olla mitmed tugispetsialistid. Whitted ja Dupper (2005) näevad koolis vajadust hästi koolitatud ja kompetentse isiku järgi, kelleks võiks olla kooli sotsiaalpedagoog. Tema ülesandeks võiks olla kiusamisvastaste programmide arendamine, edendamine ja mitmekülgne koordineerimine. Lund, Blake, Ewing ja Banks (2012) tõid oma uurimuses välja vajaduse kaasata kiusamisvastaste programmide ja strateegiate elluviimisesse enam kooli nõustajaid ja psühholooge. Nende uurimuses tuli välja, et vähesed nõustajad ja psühholoogid kasutavad kiusamise puhul tõenduspõhiseid sekkumisi ja harva on nad kaasatud kooli kiusamisvastase sekkumisplaani valmimisse ja ellukutsumisse. Autorid toovad välja ka selle, et nõustajad ja psühholoogid on olulised ja vajalikud just oma erialaste teadmiste poolest.

Koostöö koolis, lapsevanematega ja kogukonnas ning kiusamisalane teavitustöö.

Benbenishty ja Astor (2012) rõhutavad üksikisiku, eakaaslaste, kooli, perekonna ja kogukonna kaasamise vajadust kiusamise ennetamiseks. Kool, lapsevanemad ja kogukonna esindajad saavad teha koostööd, et oluliselt vähendada kiusamise taset.

Koostöö edendamiseks on Aston, Guerra ja Van Acker (2010) välja toonud vajalikud tegevused: luua dünaamiline kiusamisvastane strateegia (mida võetakse omaks); võimaldada koolitusi õpilastele, personalile ja vanematele, et luua ühised normid ja meetmed kiusamisjuhtumitega tegelemiseks; rõhutada kooli ülesannet sotsiaalse ja emotsionaalse sideme loomisel kõikide osapoolte vahel ja lõimida seda kooli õppekavasse; luua ja säilitada avatud suhtlus, et teatada ja reageerida kiusamisjuhtumitest; luua võimalusi personalile, õpilastele, lapsevanematele arutada teema üle ja leida lahendusi nii akadeemilises kui ka sotsiaalses kontekstis; toetada püsiva või ekstreemse kiusamisega seotud vaimse tervise probleemide leevendamist; harida ja kaasata vanemaid ning teisi kogukonnaliikmeid kiusamiskäitumise tuvastamisel/tunnistamisel ja reageerima nii, et sellist käitumist vähendada; luua selged ja arengutasemele sobivad tagajärjed käitumisele, mis julgustavad või õhtutavad kiusamiskäitumist.

Farrington ja Ttofi (2009) toovad oma uurimuses välja efektiivsemad kiusamisvastastes programmides kasutatavad elemendid ja üheks nendest on vanemate koolitused ja kohtumised. Vanemate kaasamise tähtsust kinnitavad ka Gómez-Ortiz, Romera ja Ortega-Ruiz (2015), kes peavad oluliseks vanemate teavitustööd nende rollist kiusamise

vähendamisel ja edendada nende kasvatuslikke stiile. Oma uuringus tõid nad välja, et vanemad, kes rakendavad füüsilist karistamist ja on vaimselt agressiivsed, suurendavad teismelise haavatavust koolis või vastupidiselt, toob välja vägivaldse käitumise.

Bradshaw, Waasdrop, O'Brennan ja Gulematova (2013) uurimistulemused rõhutavad koostöö tähtsust õpetajate ja mitte õpetava koolipersonali vahel, tegemaks ülekoolilist ennetustööd kiusamise osas. Välja on toodud õpetajate suurem valmisolek kiusamise märkamisel ja ka sekkumisel, samas on muul personalil samasugune vajadus saada koolitust toimetulekuks kiusamisega, et kiusamist märgata ja sekkuda.

Eestis kasutusel olevad programmid/tegevused kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks

Eestis on kiusamisvabaduse nimel töötanud seni mitmed erinevad organisatsioonid. Aastast 2010 veab MTÜ Lastekaitse Liit Eestis projekti „Kiusamisest vaba lasteaed ja kool“, mis on algselt ellu kutsunud Taanis (2007) ja kus keskendutakse kiusamise ennetamisele 3-10 aastaste laste seas (Kiusamisest vabaks, s.a.).

Aastal 2012 loodi SA Kiusamise Vastu, mille missiooniks oli muuta Eesti koolid kiusamisvabaks. 2013-2015 aastal viidi kahekümnes koolis läbi Kiusamisvaba Kooli (KiVa) pilootprogramm, mille tulemusena vähenes ohvrite osakaal 17,2%. 2015/16. õppeaastal jätkus KiVa programm, kus jätkasid pilootkoolid ja liitunud olid kontrollkoolid (SA Kiusamise vastu, s.a.).

Tugiõpilasliikumist vedava MTÜ Noorteühendus TORE eesmärk on suurendada koolides nende inimeste hulka, kes kannavad ja levitavad inimsõbralikku, õppimist ja õpetamist soodustavat, suhtlusjulgust ja -oskust arendavat, vaimset ja füüsilist vägivalda hukka mõistvat, üksteist toetavat ja tolerantset ning koostööle orienteeritud mõtteviisi. TORE suundadeks koolis on tugiõpilaste endi toimetulek, sõbraks ja kaaslaseks olemine eakaaslasele ning õpilaste ja täiskasvanute vaheline koostöö (MTÜ Noorteühendus TORE, s.a.).

Eestis algatati 1999. a Koolirahu programm. Praegu veab seda programmi Lastekaitseliit ja programmi eesmärgiks on turvalise ja sõbraliku koolikeskkonna saavutamine. Teostatakse seda ennekõike läbi kommunikatsiooni, koolirahu lepingute sõlmimise klassides ja koolides ning iga õppeaasta alguses koolirahu väljakuulutamisega (Koolirahu, s.a.).

2014. aasta sügisel loodi Liikumine Kiusamisvaba Haridustee eest, kuhu kuuluvad MTÜ Lastekaitseliit, SA Kiusamise Vastu, MTÜ Noorteühing TORE ja Tartu Ülikooli eetikakeskus. Liikumise eesmärk on luua elujõuline koostööplatvorm, mille kaudu jõuaks

Eesti haridusasutustesse kiusamist ennetav ja tõenduspõhine programm (Õpetajate Leht, 2014.). Kiusamisvaba Haridustee on laiahaardeline liikumine, mille võtmekohad on kanalid (omavalitsused, lapsevanemad, lasteaia- ja koolijuhid), võtmepartnerid (lapsevanemad, koolijuhid, õpetajad, koolipersonal, noorsootöötajad, omavalitsusjuhid), võtmetegevuste alla kuulub koolitamine ja informeerimine ning välja on toodud ka võtmeressursid, milleks on aeg, metoodikad, materjalid, finantsid, instruktorid ja ka tugiõpilaste võrk (Eetikaveeb, s.a.).

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Läbimõeldud kiusamisvastane tegevus on oluline, kuna senised uuringud näitavad, et kiusamine on Eesti koolides levinud probleem. Kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (2013/2014) andmete põhjal selgub, et 11-aastaste laste hulgas on viimase paari kuu jooksul 1-2 korda kiusamist kogenud 22% poisse ja 26,2% tüdrukuid. 13-aastaste hulgas oli kiusatud poisse 22,7% ja tüdrukuid 20,8%. Sama uuring toob välja lisaks igapäevaselt mitmeid kordi kiusamise all kannatavad õpilased, 11-aastaste seas on kannatavaid poisse 6,8% ja tüdrukuid 7,7%. 13-aastaste seas on pidevalt kiusatud poisse 5,1% ja tüdrukuid 2,9% (Aasvee & Rahno, 2015).

Karu, Turk, Biin ja Suvi (2012) uuringu tulemustest selgub, et pea pooled koolilastest on kohanud koolikiusamist ja neist 7% kannatab kiusamise all pidevalt. 2013 aasta KiVa pilootaasta baastaseme uuring näitas, et kiusamise all kannatas keskmiselt 22% õpilastest (SA *Kiusamise Vastu*, 2014). Need arvud näitavad ilmekalt, kui palju on lapsi, keda on vaja aidata ning kui tähtis on koolides kiusamise vähendamiseks tõhusalt tegutseda.

Eestis ei ole töö autorile teadaolevalt uuritud, milliseid kiusamisvastaseid tegevusi koolides kasutatakse ja hetkel puudub ülevaade, mida koolid täpsemalt kiusamise vähendamiseks teevad. Samas on koolidele Põhikooli ja gümnaasiumiseadusega pandud kohustus tagada õpilaste turvalisus (Riigiteataja, 2010).

Käesoleva magistr töö eesmärgiks on KiVa programmi pilootprojektis osalenud koolide näitel kaardistada Eesti koolides kasutusel olevad meetmed kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks ning hinnata nende seoseid kiusamise sagedusega koolides.

Töö autor on antud magistr töö püstitanud neli uurimisküsimust:

Mitmed uurijad peavad hädavajalikuks ennetavate ja sekkuvate kiusamisvastaste programmide ning tegevuste rakendamist koolides (Low & Ryzin, 2014; Farrington & Ttofi, 2009). Samas möönavad Dake et al. (2004) oma uurimuses, et koolides rakendatakse

kiusamise tõkestamiseks väheseid meetmeid. Seetõttu on autor püstitanud esimeseks uurimisküsimuseks:

1. Milliseid kiusamisvastaseid meetmeid ja kui laialdaselt kasutatakse Eesti koolides?

Lähtuvalt uurimisküsimusest püstitati hüpotees:

- Suuremates koolides kasutatakse suuremat hulka kiusamisvastaseid tegevusi kui väiksemates.

Kiusamisele vastu hakkamisel on oluline koht kooli kiusamisvastase tegevuskava rakendamisel ja arendamisel (Sharp & Smith, 2004). Seetõttu soovib töö autor välja selgitada:

2. Kui paljudes koolides on olemas plaan koolikiusamise vähendamiseks?

Püstitati järgmised hüpoteesid:

- Koolides, kus on kasutusel kiusamisvastane tegevuskava, on kasutusel enam kiusamisvastaseid meetmeid.
- Koolides, kus on kasutusel kiusamisvastane tegevuskava on vähem kiusajaid.
- Koolides, kus on kasutusel kiusamisvastane tegevuskava, on vähem kiusamise ohvreid.

Lisaks soovis autor välja selgitada:

3. Millised on erinevate kiusamise vähendamisele suunatud võimaluste seosed kiusamise sagedusega õpilaste hulgas? Sellele küsimusele vastamiseks püstitas autor järgnevad hüpoteesid:

- Koolides rakendatavate kiusamisvastaste meetmete hulk on seotud kiusamise sagedusega.
- Koolides rakendatavate kiusamisvastaste meetmete hulk on seotud ohvrite sagedusega.

Lawner ja Terzian (2013) on kiusamiskäitumise ennetamise parima praktikana välja toonud sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste õpetamise. Seetõttu soovib töö autor välja selgitada:

4. Kui paljud 1.-6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitusi?

Selgitamaks välja, kas suuremate ja väiksemate koolide hinnangute vahel õpetajate täiendkoolituse saamise osas on erinevusi, püstitati hüpotees:

- Suurtes koolides on sotsiaalsete oskuste alal täiendkoolitust saanud hinnanguliselt enam õpetajaid.

Metoodika

Valim

Käesolevasse kvantitatiivsel uurimisel põhineva lõputöö valimisse kuulusid 2013. aasta sügisel KiVa kiusamisvastase programmi pilootprojektiga liitunud koolid. Uuringus on kaks valimit. Ühes valimis on 39 erineva suurusega kooli Eesti erinevatest piirkondadest.

Pilootuuringusse kaasati koolid mitme etapilise valiku protsessiga. Esiteks saadeti informeeriv kutsekiri kõikidesse eesti keeles õpetavatesse üldhariduskoolidesse, kus õpetati lapsi I ja II kooliastmel. Üleskutsele vastas 84 kooli üle Eesti. Seejärel stratifitseeriti koolid I ja II kooliastme õpilaste kvartiilide alusel nelja suurusgruppi (väga suured, suured, keskmised, väikesed) ja igast kooliastmest loositi 5 kooli, kes asusid programmi katsetama ja 5 kooli kontrollkooliks, kes jätkasid tegutsemist tavapärasel moel. Pärast gruppidesse määramist üks kontrollkool loobus osalemisest, seega jäi valmisse 39 kooli.

Teise valimi moodustavad nende koolide 2.- 6. klasside õpilased, keda baastaseme uuringus oli kokku 5090, esimene klass sügisel baastaseme uuringus ei osalenud. Vastas 85% kõigist valimisse kuulunud õpilastest.

Tabel 1. *Uuringus osalenud õpilaste arvud klassiti soolises lõikes.*

Klass	Tüdrukud	Poisid	Kokku
2.	560	563	1123
3.	559	565	1124
4.	492	485	977
5.	505	480	985
6.	441	440	881
Kokku	2557 (50,2%)	2533 (49,8%)	5090

Koolide meetmete kaardistus on olemas 37 kooli kohta, analüüsi kaasatakse ainult nende 37 kooli andmed.

Mõõtevahendid

Koolides kasutatavaid kiusamise vähendamise võimalusi kaardistati projekti raames välja töötatud ankeedi (lisa1) abil kooli esindajate poolt. Ankeet oli välja töötatud koolidele kiusamise vähendamiseks antud soovitude põhjal (Farrington & Ttofi, 2009; Sharp & Smith,

2004) Kristiina Treiali poolt. Ankeet oli paber kandjal, mis täideti infoseminaril osalenud koolide esindusmeeskondade poolt (1-3 inimest, enamasti juhtkonna liikmed ja/või tugispetsialistid).

Ankeedi küsimused jagunesid nelja plokki:

- Esimeses plokkis küsiti kooli nime ja kas koolis on välja töötatud kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava. Koolis väljatöötatud ja kokkulepitud tegevuskava on rõhutanud Sharp ja Smith (2004) ning Whitted ja Dupper (2005).
- Teises plokkis oli esitatud 17 meetet, millele seast märgiti koolides kasutusel olevad meetmed. Loetelu aluseks on varasemate uuringute metaanalüüsides ja ülevaadetes välja toodud meetmed (Farrington & Ttofi, 2009; Whitterd & Dupper, 2005), koolides olevate kiusamise teemadega otseselt tegelevate tugispetsialistide loetelu, soovitud tegevusteks on saadud Haridus- ja teadusministeeriumi kodulehelt.
- Kolmandas plokkis uuriti täpsemalt õpetajate ettevalmistatust sotsiaalsete oskuste arendamiseks ja paluti hinnata, kui paljud 1.- 6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitust. Vastuseid sai valida etteantud variantide seast.
- Lisaks oli antud koolidele avatud võimalus lisada meetmeid, mis just nende koolis kasutusel on ja mida loetelus ei leidu. Nii püüti kaardistada ka muid meetmeid, mida koolid teema suhtes oluliseks pidasid.

Õpilaste hinnanguid kiusamise all kannatamise ja kiusamiskäitumise sageduse kohta koguti KiVa programmi tarbeks Turu Ülikoolis välja töötatud veebiküsitluse abil. Ankeet, mida õpilased täitsid, sisaldas küsimusi ja hinnanguskaalasid mitmete kiusamiskogemuste ja -käitumisega seotud valdkondade kohta. Antud uurimuses kasutatakse andmeid Olweuse kiusaja-ohvri küsimustikust (Solberg & Olweus, 2003). Küsimustiku alguses said õpilased lugeda kiusamise täpset definitsiooni, kus eristati, mida saab pidada kiusamiseks, mida mitte.

Seejärel paluti lastel hinnata, kui sageli neid on viimase paari kuu jooksul koolis kiusatud või on ise teisi kiusanud.

Andmeanalüüsis kasutati nii õpilaste hinnanguid kiusamise või selle all kannatamise sagedusele kui õpilaste jaotumist kiusamisega seotud rollidesse. Selleks selgitati välja, kas õpilane on ohver või kiusaja. Õpilased, kes on kiusanud või keda on kiusatud 2-3 korda kuus või veel sagedamini, on klassifitseeritud ohvriteks või siis kiusajateks. Õpilased, kes ei ole

kiusanud või keda ei ole kiusatud ning ka need, kes vastasid, et neid on kiusatud üks või kaks korda, ei ole kiusajad ega ohvrid.

Protseduur

Uuringus kasutatud andmed koguti 2013. aasta aprillis, kui koolide esindajad kaardistasid koolides kasutatavaid kiusamise vähendamise võimalusi KiVa projekti infoseminaridel. 39- st koolist on ankeedi esitanud 37 kooli. Ankeedi täitjatele oli tagatud konfidentsiaalsus, kus kooli vastuseid ei kasutata kooli nimega seostatuna, ei avaldata ega edastata kolmandatele osapooltele. Ankeedi täitmine võttis aega 10 minutit.

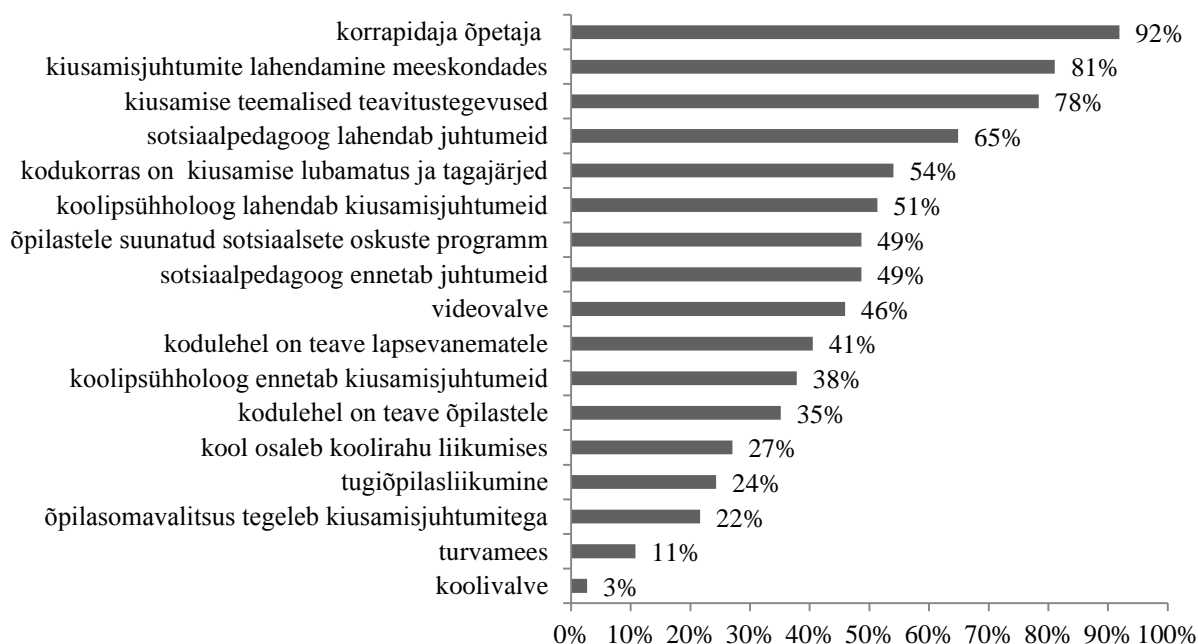
Õpilasküsitlus viidi läbi 2013. aasta septembris ja oktoobris. Õpilased täitsid anonüümse küsimustiku veebis. Lapsevanematelt võeti laste osalemiseks projekti uurimuses informeeritud kirjalik nõusolek. Kogu ankeedi täitmine võttis aega kuni 30 minutit.

Uurimisandmete töötlemisel kasutati tekstitöötlusprogramm *MS Excel 2010* andmetöötlusprogrammi *SPSS Statistics 20* vahendeid. Valimi gruppide võrdlemiseks kasutati Mann-Whitney-U testi, tunnuste vaheliste seoste leidmiseks kasutati Spearmani korrelatsioonikordajat ja kahe õpilaste grupi võrdlemiseks kasutati t-testi.

Tulemused

Koolides kasutusel olevad kiusamisvastased meetmed

Vastajad märkisid ankeedis koolis kasutusel olevad kiusamisvastased tegevused. Koolides kasutusel olevad tegevused on välja toodud joonisel 1.

Joonis 1. Eesti koolides rakendatavate kiusamisvastaste meetmete kasutus

Lisaks ankeedis olevatele meetmete loendile tõid koolid avatud küsimustele vastates välja veel praktikaid, mida kasutatakse kiusamisvastases tegevuses. Sotsiaalsete oskuste arendamise valdkonnast oli märgitud kahel korral agressiivsuse leevendamise programmid ALT „Bumerang“ ja ALT „Teine tee“. Lisaks toimub klassijuhataja tundides sotsiaalsete oskuste arendamine, kiusamise ennetustöö ja juhtumite lahendamine. Sotsiaalsete oskuste arendamine toimub ka läbi väärtusõpetuse ja kombeõpetuse tundide.

Üks kool tõi välja foorumteatri, mille käigus toimub koolielust võetud olukordade lavastamine ja analüüs klassis. Üks kool lisas, et juba lasteaias toimib Kiusamise Vastase Liikumine programm (ilmselt Lastekaitse Liidu programm Kiusamisest Vabaks). Välja on toodud ka lisamärkused korrapidajaõpetaja rakendamisest, kus korrapidajaõpetajat rakendatakse mitte terve aasta vältel ning välja on toodud ka korrapidaja tõhususe olenevus persoonist.

Lisaks ankeedis märgitud tugispetsialistidele, on koolid välja toonud ka muu koolipersonali rolli õpilaste märkamise ja turvalisuse tagamise seisukohast. Nimetatud oli majahoidja ja pikapäevarühma õpetaja. Lisaks ka koostöö kohaliku lastekaitsespetsialistiga ja politseiga.

Koostöö lastevanematega toimib anketeerimise abil ja toimuvad kokkusaamised. Välja oli toodud ka füüsilise keskkonna paigutus, kus õpetajate tööruumid on mööda maja hajutatud.

Üks kool sõnastas ka „on läbipaistev koolimaja“, kuid ei ole täpsustatud, mida see täpselt tähendab.

Selleks, et võrrelda koolides kasutatavate kiusamisvastaste meetmete arvu suuremate ja väiksemate koolide vahel, jagati koolid 2.-6. klassi õpilaste arvude järgi mediaani abil kaheks grupiks. Mediaanist (72) madalamad olid väiksemad koolid, mediaan ning mediaanist kõrgemad suuremad koolid. Suuremaid kooli osales uuringus 18 (49%) ja väiksemaid 19 (51%). Seejärel analüüsiti nende gruppide erinevusi Mann-Whitney U testiga, kus grupeerivaks tunnuseks oli suuremad ja väiksemad koolid ning testitavaks tunnuseks oli meetmete arv. Kuigi suuremates koolides oli mõnevõrra rohkem meetmeid kasutusel (suuremates keskmiselt 8,33, väiksemates 7), ei ole see vahe statistiliselt oluline, $U = 266$ $p > 0,05$.

Kiusamise vähendamise plaani olemasolu koolides

Uuringus osalenud 39-st koolist on olemas tegevuskava koolikiusamise vähendamiseks/turvalisuse tõstmiseks seitsmel. Kolme kooli vastused puuduvad. Selleks, et selgitada välja, kuidas on seotud koolis rakendatavate kiusamisvastaste tegevuste arv ja väljatöötatud õppeaastat läbiv kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava, kasutati Mann-Whitney U testi, kus grupeeritavaks tunnuseks oli tegevuskava olemasolu ja testitava tunnuseks kasutusel olevate meetmete arv. Kahe grupi võrdlusena ei ilmnenud statistiliselt olulist erinevust $U = 96,5$ $p > 0,05$.

Õpilaste hinnangud kiusamisele ja ohvriks olemisele

Õpilasküsitluse abil paluti 2.-6. klassi õpilastel anda hinnang, kui sageli on neid viimase paari kuu jooksul kiusatud või on nad ise teisi kiusanud. Tabel 2 annab ülevaate õpilaste hinnangutest kogetu ja tehtu sagedusele. Lisaks on antud meetodiga võimalik liigitada õpilasi ohvriteks, kiusajateks. Ohvriteks ja kiusajateks liigitatakse need õpilased, kes on oma kiusamistegevust või kannatamist hinnanud sagedusega 2-3 korda viimase paari kuu jooksul või sagedasem.

Tabel 2. Õpilaste hinnangud enda koetu ja tehtu sagedusele väiksemate ja suuremate koolide lõikes.

	Ohvriks olemise sagedus		Kiusamise sagedus		Ohvrite %	Kiusajate %
	M	SD	M	SD		
Väiksemad koolid	1,98	1,27	1,51	,84	24,5%	10,1%
Suuremad koolid	1,87	1,16	1,46	,78	19,2%	7,7%
T	3,36		2,17		4,56	3,02
P	0,001		0,03		0,001	0,003

Märkused: M- keskmine , SD- standardhälve , t- teststatistiku väärtus , p- olulisuse nivoo

Suuremate ja väiksemate koolide võrdlus sõltumatute valimite t-testiga näitas, et väiksemates koolides on nii ohvrite kui ka kiusajate osakaal suurem kui suuremates koolides.

Koolis kasutatavate meetmete seosed kiusamise näitajatega õpilasküsitlustest

Järgnevalt uuriti, mil määral on seotud kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava ohvriks sattumise sagedusega. Ohvriks sattumise sageduse andmed tulevad õpilasküsitlusest. Selleks kasutati Mann Whitney U testi, kus grupeerivaks tunnuseks on kiusamise vähendamise ja/või turvalisuse tõstmise tegevuskava olemasolu või puudumine ning testitavaks tunnuseks ohvriks sattumise sagedus. Statistiliselt olulist erinevust nende gruppide vahel ei ilmnenud $U= 124,5$ $p > 0,05$.

Lisaks uuriti ka kiusamise sagedust koolide vahel, kus on olemas kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava ning kus ei ole. Selleks kasutati Mann- Whitney U testi, kus grupeerivaks tunnuseks oli kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava olemasolu ning testitavaks tulemuseks kiusamise sagedus. Statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenud $U= 100,5$ $p > 0,05$.

Erinevate kiusamise vähendamisele suunatud võimaluste seosed kiusamise sagedusega õpilaste hulgas

Selleks, et selgitada välja, millised on erinevate kiusamise vähendamisele suunatud tegevuste seosed kiusamise sagedusega õpilaste hulgas, kasutati Spearmani korrelatsioonikordaja testi. Seose tunnusteks olid koolides kasutusel olevate meetmete hulk ja kiusamise sagedus koolis. Vaadates kiusamise sageduse seost koolides kasutatavate meetmete

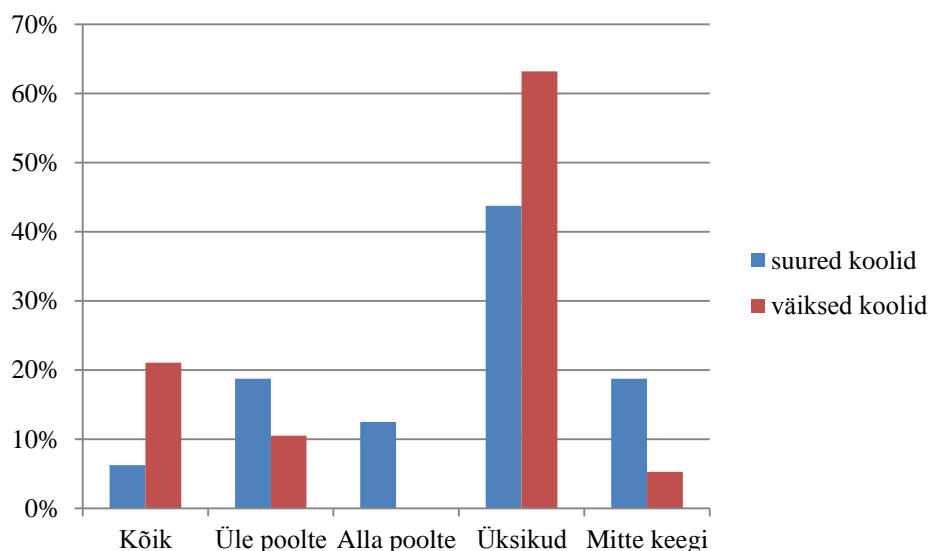
summaga, on näha nõrka negatiivset seost, mis ei osutunud antud valimis statistiliselt oluliseks, $\rho = -0,24$ $p > 0,05$.

Lisaks uuriti ka kiusamise vähendamisele suunatud tegevuste seost ohvriks sattumise sagedusega. Selleks kasutati Spearmani korrelatsiooni testi, kus seostatavate tunnustena vaadeldi koolides kasutatavaid kiusamise vähendamisele suunatud tegevuste hulka ohvriks sattumise sagedusega. Ilmnes, et ohvriks sattumise ja meetmete arvu vahel on nõrk negatiivne seos, mis aga ei osutunud antud valimis oluliseks, $\rho = -0,17$ $p > 0,05$.

Kui vaadata meetmete hulga ja kiusamise ning ohvriks olemise sageduse hinnangute seoseid eraldi I ja II kooliastmes, siis ilmneb, et kõige tugevamalt on meetmete paljususe seotud kiusamiskäitumise sagedusega just I kooliastmes – selles grupis ilmnes mõõdukas ja statistiliselt oluline negatiivne seos, $\rho = -0,33$, $p < 0,05$. Ohvriks olemise sageduse hinnangutega sellist vahet ei ilmnenu.

1.-6. klassi juhatajad, kes on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitusi

Vastajad andsid hinnangud, kui paljud 1.- 6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitust. Sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitust saanud õpetajate osakaal suuremate ja väiksemate koolide lõikes on välja toodud joonisel 2. Joonise koostamisel on lähtutud 16 suurema kooli ja 19 väiksema kooli vastustest. Kahe suurema kooli andmed puuduvad (vastamata). Joonisel on näha, et nii suuremate kui ka väiksemate koolide puhul on kõige enam vastatud variandile, kus sotsiaalsete oskuste arendamise alal on täiendkoolitust saanud üksikud õpetajad.

Joonis 2. Hinnangud klassijuhatajate hulgale, kes on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitusi suurte ja väikeste koolide lõikes.

Selgitamaks välja, kas suuremate ja väikestemate koolide vahel on erinevusi õpetajate sotsiaalsete oskuste täiendkoolituse saamise vahel, analüüsiti erinevusi nende gruppide vahel Mann Whitney U testiga, kus grupeeriva tunnuseks kasutati suuremaid ja väiksemaid kooli ning testitavaks tunnuseks oli hinnang klassi juhatajate hulgale, kes on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täiendkoolitust. Kuigi väiksemate koolide hulgas oli neid, kes hindasid, et kõik õpetajad on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise osas täienduskoolitust, ei ilmnunud kõigi erinevate valikute lõikes kahe grupi võrdlusena statistiliselt olulist erinevust $U = 135,5$ $p > 0,05$.

Arutelu

Käesoleva magistritöö eesmärk oli kaardistada KiVa programmi pilootprojekti osalenud koolide abil Eesti koolides kasutusel olevad meetmed kiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks ning hinnata nende seoseid kiusamise sagedusega koolides.

Uurimuses püstitati neli uurimisküsimust. Esimese uurimisküsimuse eesmärk oli välja selgitada, milliseid kiusamisvastaseid meetmeid rakendatakse Eesti koolides ja kui suur on nende levik. Kõige levinumaks meetmeks kiusamise tõkestamisel oli korrapidaja õpetaja vahetunnis (92%). Korrapidaja õpetaja efektiivsusest annab kinnitust Blossnichi ja Bossarte (2011) uurimus, kus erinevatest vaadeldud turvalisuse tagamise meetmetest toodi välja

järelvalve vajalikkus. Järelvalve vajalikkust kinnitavad ka Farrington ja Ttofi (2009), kes tõid oma uurimuses välja kiusamisvastase programmi rakendamise olulised komponendid, kus üheks oluliseks elemendiks on järelvalve tähtsus koridorides, mängunurkades ja vaba aja veetmise aladel.

Lisaks toodi uuringu ankeedis lisamärkuste all välja ühel korral, et korrapidaja õpetajat ei kasutata mitte kogu õppeaasta vältel ja ühel korral toodi välja ka see, et korrapidaja õpetaja efektiivsus sõltub persooniti. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (Riigiteataja, 2010) § 44 kohaselt on koolidel kohustus vägivalla ennetamiseks tagada kogu koolipäeva jooksul õpilaste järelvalve. Lisaks tuleb ruumide ja territooriumi kasutamine korraldada nii, et see aitaks ennetada füüsilist ja vaimset turvalisust ohustava olukorra tekkimist. Seega võib järeldada, et koolid, kus ei ole tagatud järelvalvet, eksivad seaduse vastu. Siinkohal näeb töö autor edasist uurimissuunda korrapidaja õpetaja tõhususe tagamise seisukohast. Uuringus selgus, et järelvalve osas on lisaks korrapidaja õpetajale kasutusel ka videovalve ja turvamees, videovalve on kasutusel 46% koolidest ja turvamees 11%.

Kui kiusamine on juba aset leidnud, kasutatakse kiusamisvastase tegevustena kõige enam kiusamisjuhtumite lahendamist meeskondades (81%). Meeskondades kasutatava täpse meetodi kohta puudub töö autoril kahjuks info, kuid uurimustulemuste põhjal saab soovitada tõestuspõhiseid Eestis kasutusel olevad meetodeid, mis on saavutanud kiusamise vähenemise.

Ühise Mure Meetod on mittekarakteristlik lähenemine kiusamisjuhtumitega tegelemisel, mis Rigby ja Griffiths (2011) uuringu põhjal on tõhus. Samaselt Ühise Mure Meetodile kuulub ka KiVa programmi juurde kohene kiusamisjuhtumitega tegelemine (Yang & Salmivalli, 2015).

Käesolevas uuringus selgub, et kiusamisjuhtumite lahendamisel on kasutusel veel ka sotsiaalpedagoogi (65% koolidest), koolipsühholoogi (pooltes koolides) ja ka õpilasmavalitsuse (11%) abi. Lisaks tegelevad sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog kiusamisvastase ennetustööga, sotsiaalpedagoog (50%) ja koolipsühholoog (38%). Tulemused näitavad, et spetsialistid on enam rakendatud juba tekkinud juhtumite lahendamisel, kui ennetamisel. Sotsiaalpedagoogi rolli kiusamisvastases tegevuses on rõhutanud Whitted ja Dupper (2005).

Sotsiaalsete oskuste õpetamine ja arendamine on üheks oluliseks aspektiks kiusamiskäitumise ennetamisel. Käesolevas uuringus selgus, et õpilastele suunatud sotsiaalsete oskuste programm on kasutusel 49% koolidest, ehk alla poolte. Lawner ja Terzian (2013) on sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste õpetamist pidanud kiusamise ennetamise parimaks võimaluseks. Lisaks on Mayer ja Furlong (2010) rõhutanud koolidele vajadust tugevdada sotsiaal-käitumuslike programmide elluviimist, et saavutada hästi

koordineeritud, tõhus ja ülekooliline lähenemine, mis on seega oluline osa kiusamisvastasest tegevuskavast. Sotsiaalsete oskuste arendamist toetab ka Põhikooli riiklik õppekava (Riigiteataja, 2011), milles on põhihariduse alusväärtuste seas ka sotsiaalse ja emotsionaalse hariduse toetamine, kus põhikooli ülesandeks on luua tingimused erisuguste võimete tasakaalustatud arenguks ning eneseteostuseks.

Üheks oluliseks kiusamisvastaseks elemendiks on ülekooliline kiusamisvastane poliitika (Farrington & Ttofi, 2009). Siia kuulub kindlasti ka kooli kodukord. Käesolevas uuringus selgus, et kooli kodukorras on fikseeritud kiusamise lubamatus ja tagajärjed 54% koolidest. Kuna mitmed uurijad (Astor, Benbenishty, Zeira & Vinokur, 2002; Whitted & Dupper, 2005; Sharp & Smith, 2004) on kiusamise seisukohast pidanud tähtsaks ülekoolilist lähenemist, hoiakut kiusamise lubamatuse osas, siis arvab töö autor, et antud tulemustega ei saa rahule jääda ja annab soovitusi koolidele, kes on otsustanud kiusamisele vastu hakata, fikseerida kooli kodukorras kiusamise lubamatus ja tagajärjed.

Käesolevas uuringus selgus, et kiusamisteemalised teavitustegevused on üheks levinumatest koolides kasutusel olevatest meetmetest. Üheks kiusamisalase teabe (kiusamise olemus ja abi saamine) edastuskohaks on kooli koduleht, mida kasutavad 41% koolidest lapsevanemate teavitamise eesmärgil. Õpilastele jagavad kooli kodulehe kaudu kiusamisalast teavet 35% koolidest. Teavitustöö on vajalik just eeskätt koostöö osas, mida on tähtsaks pidanud mitmed uurijad (Farrington & Ttofi, 2009; Aston, Guerra & Van Acker, 2010).

Käesoleva töö teoreetilises osas selgus, et kiusamise vastases tegutsemises on oluline roll lapsevanemate kaasamises ja koostöös (Benbenishty & Astor, 2012). Farrington ja Ttofi (2009) esitlesid, et üheks efektiivsemaks elemendiks kiusamisvastase programmi rakendamisel on lapsevanemate koolitused ja kohtumised. Antud analüüsis selgus, et 41% koolidest kajastab kooli kodulehel kiusamisalast infomaterjali. Sellest tulemusest lähtuvalt näeb töö autor olulist vajadust edendada kiusamisalast teavitustööd eeskätt lapsevanemate seisukohast.

Teine uurimisküsimus selgitas välja, kui paljudes koolides on olemas plaan koolikiusamise vähendamiseks. Esmalt selgitati välja, kuidas on seotud koolis rakendatavate kiusamisvastaste tegevuste arv ja väljatöötatud õppeaastat läbiv kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava olemasolu. Nende kahe komponendi vahel olulist seost ei leitud. Sellest tulemusest võib järeldada, et kiusamisvastases tegutsemises ei ole määrav meedete paljus. Kuna aga antud töö piiranguks on väike koolide valim, siis ei saa töö autor siinkohal üldistavaid järeldusi teha.

Töö autorile tuli üllatusena vähene koolide arv, kus on kiusamise vähendamise eesmärgil kasutusel tegevuskava. Sarnasele tulemusele on jõudnud ka Vaiksoo (2010), kelle uurimuses ilmnes veel dokumentide pinnapealne teemakäsitus. Hüpotees, et koolides, kus on kasutusel kiusamisvastane tegevuskava on vähem kiusamist ja selle all kannatamist, ei leidnud kinnitust. Seda tulemust saab selgitada Sharp ja Smith (2004) arvamusega, et pelgalt tegevuskava olemasolu ei taga selle toimimist, vaid vajab pidevat rakendamist ja arendamist.

Kolmas uurimisküsimus selgitas erinevate kiusamise vähendamisele suunatud võimaluste hulga seosed kiusamise sagedusega õpilaste hulgas. Sellele küsimusele vastamiseks selgitati välja kui suur on kiusajate ja ohvrite sagedus suuremate ja väiksemate koolide lõikes. Ilmnes, et väiksemates koolides on kiusajate ja ohvrite sagedus suurem. Hüpotees, et koolides rakendatavate kiusamisvastaste meetmete hulk on seotud kiusamise sagedusega ei leidnud kinnitust. Samuti ei leidnud kinnitus hüpotees, et koolides rakendatavate kiusamisvastaste meetmete hulk on seotud ohvrite sagedusega.

Siinkohal arvab autor, et kui kiusamist ikkagi esineb, siis ei saagi määravaks olla kasutatavate meetmete arv. Nagu käesolevas uuringus selgus, ei ole tegevuskava ja meetmete arv omavahel seotud. Tuginedes varasematele uurimustele (AERA, 2013; Whitted & Dupper, 2005; Sharp & Smith, 2004) tuleb kiusamise vähendamisele asumisel paika panna kindel tegevuskava. Kuigi ka lihtsalt kava olemasolu ei pruugi aidata, kui puudub teostus.

Neljanda uurimisküsimuse eesmärk oli välja selgitada, kui paljud 1.-6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste alal täiendkoolitusi. Tulemused näitavad seda, et koolide esindajate hinnangute järgi on enamustes koolides sotsiaalsete oskuste alal täiendkoolitusi saanud üksikud õpetajad. Võrreldes suuremaid ja väiksemaid koole, ei saa väita, et nende gruppide vahel oleks olulist erinevust. Balti Uuringute Instituudi (2015) uuringus „Õpetajate täiendusõppe vajadused“ selgus, et Eesti õpetajad eelistavad pigem ainealaseid täienduskoolitusi, mida võib arvata ka käesoleva uuringu tulemusi vaadates.

Kuna sotsiaalsete oskuste arendamine on oluline kiusamise vähendamise seisukohast (Lawner & Terzian, 2013) ja sotsiaalsete oskuste arendamisel on olulisteks võtmeisikuteks õpetajad, siis näeb töö autor siinkohal suuremat vajadust suunata tähelepanu õpetajate sotsiaalsete oskuste arendamise seisukohast täienduskoolitustele.

Käesolevas uuringus ilmes koole, kes lisamärkuste all töid välja klassijuhataja rolli kiusamise ennetamise ja sekkumise korral, ent samas ei ole sealsed õpetajad kas mitte üldse või on vähe saanud täienduskoolitusi sotsiaalsete oskuste arendamise alal. Berkowitz (2014) tõdeb samuti, et koolides esineb olukordi, kui kooli personal, psühholoogid, õpetajad ja sotsiaaltöötajad on väljakutse ees, kus nad peavad kiusamisele reageerima oma väheste

teadmistega. Kasutusel olevatest praktikatest saab hea näitena tuua KiVa kiusamisvastase programmi ennetustegevuse, kus ainetundides käsitletakse sotsiaalsete oskustega seotud teemasid, mille jaoks on õpetajale väljatöötatud juhendmaterjal ning on olemas tugi kiusamise ennetamise ja vajaliku sekkumise puhul (Poskiparta & Salmivalli, 2012).

Rakendatavus

Kuna autorile teadaolevalt ei ole varasemalt Eestis uuritud, milliste tegevustega koolis tõkestatakse kiusamist, siis antud magistritöö annab esmase ülevaate, milliseid tegevusi kasutatakse kiusamise peatamiseks. Kuivõrd koolidele on seadusega pandud kohustus tagada koolipäeva vältel õpilase vaimne ja füüsiline turvalisus, siis annab käesolev magistritöö suunad, millele keskenduda kiusamisvaba koolikeskkonna loomiseks ja süsteemseks ning planeeritud tegutsemiseks. Töö autor soovib laiemale üldistuste tegemiseks kaasata kaardistusse rohkem koole.

Piirangud

Kuigi õpilaste andmestiku valim oli väga suur (5090 õpilast), siis magistritöö peamiseks piiranguks oli koolide valimi vähesus (39 kooli), mis piiras just kooli tasandi analüüside tundlikkust võimalike erinevuste suhtes. Kuna valimi suurus oli seotud KiVa programmi pilootprojekti ülesehitusega, ei saanud käesoleva töö autor sellele täiendusi teha. Lisaks ei pruugi antud valimisse sattunud koolid esindada läbilõiget kõigist Eesti koolidest, kuna need olid koolid, mis ise soovisid kiusamise vähendamise programmiga liituda. Siinkohal saab spekuloida võimalusest, et soovi avaldanud koolid võisid olla erinevalt motiveeritud. Olgu motivatsiooniks siis juba toimiv eesmärgipärane kiusamisvastane tegevus või olid need koolid raskustes ja vajasisid tuge.

Tulevikus tasub kaasata ka III kooliaste. Käesoleva töö teoreetilises osas selgus, et kiusamisvastase tegevuse puhul on oluline ülekooliline lähenemine ja järjepidev tegutsemine, seega ei saa tähelepanuta jätta kolmandat kooliastet. Kuna üha enam pööratakse tähelepanu läbimõeldud kiusamisvastase tegevuse planeerimisele, siis annaks tulevikus kolmanda kooliastme kaasamine uuringus infot, kuidas senine tegevus on mõjutanud õpilasi ja kui efektiivne on kiusamisvastane tegevus.

Tulevasteks uuringuteks soovitaksin tähelepanu pöörata erinevate huvigruppide rolli ja mõju uurimisele. Kuna käesolevas töös ilmnes, et võtmeroll kiusamiskäitumise ennetamisel on kõrvalseisjate mõjutamises, siis oleks huvitav teada saada, kuidas kasutuses olevad

kiusamisvastased meetmed toetavad kõrvalseisjate mõjutamist kiusamise vähendamise suunal. Oluliseks on peetud ka lastevanemate rolli, seetõttu soovitab tööautor läbi viia uurimusi lastevanemate seas, et saada ülevaade nende hoiakute ja tegutsemise osas.

Tänuõnad

Soovin tänada kõiki inimesi, tänu kellele on Eestis ellukutsutud KiVa projekt. Suur tänu pilootprojektis osalenud koolidele ja õpilastele. Eriline tänu lähedastele, kes mind selle pika protsessi ajal toetasid ja utsitasid.

Autorluse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva lõputöö ise ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kuupäev:

Allkiri:

Kasutatud kirjandus

- Aasvee, K. & Rahno, J. (2015). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2013/2014 õppeaastal*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Aasvee, K., Eha, M., Härm, T., Liiv, K., Oja, L. & Tael, M. (2012). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2009/2010 õppeaasta Eesti HBSC uuringuraport*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- American Educational Research Association (AERA). (2013). *Prevention of bullying in schools, colleges, and universities: Research report and recommendations*. Washington, DC: American Educational Research Association.
- Astor, R. A., Benbenishty, R., Zeira, A., & Vinokur, A. (2002). School climate, observed risky behaviours, and victimization as predictors of high school students' fear and judgements of school violence as a problem. *Health education and Behaviour*, 29, 716-736, doi: 10.177/109019802237940.
- Astor, R. A., Guerra, N., & Van Acker, R. (2010). How can we improve school safety research? *Educational Researcher*, 39, 69-78.
- Balti Uuringute Instituut. (2015). *Uuring „Õpetajate täiendusõppe vajadused“*. Haridus -ja teadusministeerium. Külastatud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/45196/Opetaja_taiendoppe%20vajadus.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2012). *Monitoring school violence in Israel, national studies and beyond: Implications for theory, practice, and policy*. In S.R. Jimerson, A. B. Nickerson, M. J. Mayer & M. J. Furlong (Eds), *Handbook of school violence and school safety: International research and practice* (2nd ed., pp. 191- 202). New York: Routledge.
- Berkowitz, R. (2014). Student and teacher responses to violence in school: The divergent views of bullies, victims and bully-victims. *School Psychology International*, Vol 35(5) 485-503.
- Blosnich, J., & Bossarte, R. (2011). Low-level violence in schools: is there an association between school safety measures and peer victimization? *Journal of school health*, 81, 107-113.
- Bradshaw, P., B. & Waasdrop, T., E. & O'Brennan, L., M. Gulemetova, M. (2013) Teachers' and Education Support Professionals' Perspectives on Bullying and

- Prevention: Findings from a National Education Association Study. *School Psychology Review*. Volume 42, No. 3, pp 280-297.
- Cassel, S., Terzian, M., & Bradshaw, C. (2013). Social bullying: correlates, consequences, and prevention. *Safe Supportive Learning*.
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K., & Funk, J. B. (2004). Principals' Perceptions and Practices of School Bullying Prevention Activities. *Health Education and Behaviour*, Vol. 31 (3), 372-387.
- Espelage, D. L. (2012). Bullying prevention: A research dialogue with Dorothy Espelage. *Prevention researcher*, 19 (3), 17-19.
- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2009). School Based Programs to Reduce Bullying and Victimization. *Campell Systematic Reviews* 2009:6. doi: 10.4073/csr.2009.6
- Gómez-Ortiz, O., Romera, E. M., & Ortega-Ruiz, R. (2015). Parenting styles and bullying. The mediating role of parental psychological aggression and physical punishment. *Child abuse & Neglect* 51(2016)132-143.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying and suicide. *Archives of Suicidal Research*, 14, 206-221.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications (Corvin Press).
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., & Suvi, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitoring. Lasteküsitlus*. Poliitikauuringute keskus Praxis.
- Kiusamisest vabaks (s.a). Külastatud aadressil <http://kiusamisestvabaks.ee/>
- Koolirahu programm (s.a). Külastatud aadressil <http://koolirahu.lastekaitseliit.ee/>
- Lawner, E. K., Terzian, M. A. (2013). What Works for Bullying Programs: lessons from experimental evaluations of programs and interventions. *Child Trends*. October 2013, Publication #2013-39.
- Low, S., & Ryzin, M. V. (2014). The Moderating Effects of School Climate on Bullying Prevention Efforts. *School Psychology Quarterly*, Vol.29, No.3, 306-319.
- Lund, E. M., Blake, J. J., Ewing, H. K. & Banks, C. S. (2012). School Counselors and School Psychologists Bullying Prevention and Intervention Strategies: A Look Into Real-World Practices. *Journal of School Violence*, 11:3; pp 246-265. DOI: 10.1080/15388220.2012.682005
- Mayer, M. J., & Furlong, M. J. (2010) How Safe Are Our Schools? *Educational Researcher*, Vol. 39. No.1, pp 16-26. Doi: 10.3102/0013189X0935761

- Mehta, S.B., Cornell, D., Fan, X. & Gregory, A. (2013). Bullying Climate and School engagement in ninth grade students. *Journal of School Health*, 83, 45-52
doi:10.1111/j.1746-1561.2012.00746.x
- MTÜ Noorteühendus TORE (s.a.). Külastatud aadressil www.tore.ee
- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*. 9 751-780.
- Pikas, A. (2002). New developments of the Shaerd Concern Method. *School Psychology International* , 23 (3), 307-336.
- Pöyhönen, V., Juvonen, J., & Salmivalli, C. (2010). What Does It Take to Stand Up for the Victim of Bullying? *Merril-Palmer Quaterly*, April 2010, Vol. 56, No. 2, pp. 143-163.
- Rigby, K., & Griffiths, C. (2011). Addressing cases of bullying through the Method of Shared Concern. *School Psychology International* 32(3), 345- 357. DOI: 10.1177/0143034311402148
- Riigiteataja (2011). *Põhikooli riiklik õppekava*. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>
- Riigiteataja (2010). *Põhikooli ja gümnaasiumiseadus*. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>
- SA Kiusamise Vastu (2014). VII uudiskiri. Külastatud aadressil <http://www.kivaprogram.net/estonia/uudised/vii-uudiskiri>.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Agression and violent behaviour*, 15, 112-120.
- Salmivalli, C., & Poskiparta, E. (2012). Making bullying prevention a priority in Finnish schools: The KiVa antybullying programme. *New Directions for Youth development*. NO. 133. (Wiley Online Library). Doi: 10. 1003/yd
- Sharp, S. & Smith, P. K. (Toim). (2004). *Võitlus koolikiusamisega*. Haridus ja Teadusministeerium.
- Smith, P. K., Thopson, F. & Tippet, N. (2008). Kiusamise ennetamine ja kiusamisele reageerimine. Loone, O. (Toim). *Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence Estimation of Bullying with the Olweus Bully/Wictim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, Volume 29, pp 239-268.
- Ttofi, M., Farrington, D. P., Lösel, F. & Loeber, R. (2011). The predictive efficiency of school bullying versus later offending: A systematic/meta-analytic review of longitudinal studies. *Criminal Behaviour and Mental Health* 21: 80–89

- Vaiksoo, T. (2010). *Koolivägivalla ning kiusamise ennetamisele ja vähendamisele suunatud tegevused Eesti koolide dokumentides*. Publitseerimata magistritöö.
- Whitted, K. S., & Dupper, D. R. (2005). Best practices for preventing or reducing bullying in schools. *Children & Schools*, 27(3), 167-175.
- Õpetajate Leht (2014, 10. detsember). Loodi liikumine Kiusamisvaba Haridustee Eest.
- Yang, A. & Salmivalli, C. (2015). Effectiveness of the KiVa antibullying programme on bully-victims, bullies and victims. *Educational Research*, 57:1, 80-90, DOI 10.1080/00131881.2014.983724

LISAD

Koolides kasutusel olevate kiusamisvastaste tegevuste kaardistamine

Hea koolipere esindaja!

Palume Teil järgnevalt infot koolides juba kasutusel olevate meetmete kohta, mis võivad mõjutada koolikiusamise sagedust. Soovikorral võite oma vastustele lisada täpsustavaid kommentaare. Teie vastuseid kasutatakse pilootaasta uuringu kokkuvõttes, kellegi vastuseid kooli nimega seostatuna ei avaldata, vastuseid ei edastata kolmandatele osapooltele.

Kool:

Koolis on juba olemas välja töötatud õppeaastat läbiv kiusamise vähendamise ja/või kooli turvalisuse tõstmise tegevuskava: ☐ jah ☐ ei

Koolis on 2013-2014 õppeaastal kasutusel järgmised meetmed:

- ☐ korrapidaja õpetaja vahetunnis
- ☐ turvamees
- ☐ videovalve
- ☐ koolipsühholoog lahendab kiusamisjuhtumeid
- ☐ koolipsühholoog teeb ennetustegevusi
- ☐ sotsiaalpedagoog lahendab kiusamisjuhtumeid
- ☐ sotsiaalpedagoog teeb ennetustegevusi
- ☐ toimib tugiõpilasliikumine (nt TORE)
- ☐ õpilasomavalitsus tegeleb kiusamisjuhtumitega
- ☐ koolivalve (koostöös Naabrivalve liikumisega või MUPO-ga)
- ☐ kool osaleb koolirahu liikumises
- ☐ kiusamise teemalised teavitustegevused (infotunnid, plakatid jms)
- ☐ I ja II kooliastme õpilastele suunatud sotsiaalsete oskuste programm (eraldi tunnid, grupid jms)
- ☐ kiusamisjuhtumite lahendamine meeskondades (ümarlauad, nõukogud jms)
- ☐ kooli kodukorras on fikseeritud kiusamise lubamatus ja tagajärjed, kui see siiski toimuma peaks
- ☐ kooli kodulehel on teave õpilastele kiusamise olemuse ja abi võimaluste kohta
- ☐ kooli kodulehel on teave lapsevanematele kiusamise olemuse ja abi võimaluste kohta

1.-6. klassi juhatajatest on saanud sotsiaalsete oskuste arendamise alal täienduskoolitust:

☐ kõik ☐ üle poolte ☐ alla poolte ☐ üksikud ☐ mitte keegi

Mida soovite veel lisada:

SUUR TÄNU!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Hestia Mirka _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 11.07.1987 _____)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eesti koolides kasutusel olevad meetmed kiusamise vähendamiseks KiVa pilootprojektiga liitunud koolide näitel

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Kristiina Treial _____,

(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus , _____ (*kuupäev*)